

Anker Gemzøe

Lenin som kulturmonument

Stig Dalager og Anne-Marie Mai: *Lenin og kulturen. Om Lenins kulturopfattelse*, forlaget Arkona, Århus 1978, 286 s., kr. 68,25.

Udviklingen af en socialistisk kulturkamp opfattes som en væsentlig opgave af store dele af den internationale venstrefløj. Én af forudsætningerne for udarbejdelsen af en holdbar socialistisk kulturpolitik i dag er kritiske, historiske vurderinger af de kulturelle aktiviteter og kulturopfattelser, som er udviklet i tilknytning til arbejderbevægelsen.

Indenfor arbejderbevægelsen var Lenin som bekendt sin tids betydeligste politiker og en af dens betydelige teoretikere. Alene af den grund er en undersøgelse af hans kulturopfattelse af interesse. Yderligere er Lenins teorier og anskuelser af aktuell betydning, da statsdannelser i en stor del af verden og derudover en lang række partier og organisationer påberåber sig Lenins opfattelser som ufravigelige sandheder - som de ganske vist fortolker ret så forskelligartet.

En ganske omfattende fremstilling og fortolkning er nu udkommet på dansk: *Lenin og kulturen. Om Lenins kulturopfattelse*, en afhandling, der er skrevet af Stig Dalager og Anne-Marie Mai og udgivet på forlaget Arkona i Århus. Analysen af Lenins kulturkonception foretages udfra et meget bredt udvalg af hans skrifter og på baggrund af en fremstilling af Marx' og Engels' kulturopfattelse.

Bogens tese og konklusion er, at Lenin ikke har udviklet nogen systematisk sammenhængende kulturteori. Derimod er det efter forfatternes mening muligt udfra en analyse af hans værk som helhed at udlede en »videnskabelig begrundbar kulturkonception forstået som et rekonstruerbart sammenhængende sæt af anskuelser om forskellige centrale aspekter af den menneskelige kulturs sammenhænge« (som der står i bogens konklusion s. 249). I følge forfatterne rummer Lenins værk således »væsentlige ansatser til en videnskabelig teori om kulturen« (sammesteds).

Der er flere positive træk ved denne afhandling. Bag den ligger tydeligvis en rimelig grad af orientering i Marx' og Engels' værker og en meget omfattende læsning af Lenins skrifter. Forfatterne arbejder endvidere med et bredt - til tider næsten udflydende - samfundsrelateret kulturbegreb. Og de undgår de værste former for atomisme - fremstilling udfra løsrevne citater og enkeltheder - idet de sætter sig som opgave at etablere Marx', Engels' og Lenins kulturopfattelse udfra et forsøg på en sammenhængende analyse af deres værker som helhed.

Denne bestræbelse lykkes i nogen grad i forhold til Lenin og afhandlingen må derfor karakteriseres som et stykke god, traditionel akademisk filologi, anvendt på den revolutionære politiker og teoretiker Lenin. På denne baggrund lykkes det for afhandlingen at score nogle polemiske points i forhold til tidligere fortolkninger af Lenins anskuelser om kulturelle spørgsmål. Dels kritiserer forfatterne udfra en række enkelt detaljer de værste overdrivelser og fordrejninger i den sovjetiske forsknings lovprisninger af Lenins geniale indsats. Dels lykkes det dem faktisk at påvise visse upræciseder hos nogle af de senere tiders lidt for ivrige og unuancerede Lenin-kritikere, f.eks. Ib Bondebjerg, hvis bog om Proletarisk offentlighed, udgivet på Medusa 1976, iøvrigt på mange led er et væsentligt værk.

Lenin og kulturen er som sagt hvad jeg vil kalde rent filologisk, drejer sig udelukkende om værker og begreber. I indledningen giver forfatterne dels afkald på en systematisk behandling af den hidtidige forskning om Lenins kulturopfattelse, dels afgrænser de sig fra en *konkret historisk analyse* af de samfundsmæssige sammenhænge og situationer, hvori Lenin har formuleret sine kulturelle og kulturpolitiske anskuelser. Som det vil fremgå er den sidstnævnte afgrænsning, afgrænsningen fra de historiske sammenhænge, imidlertid *katastrofal*.

Bogen er skrevet på et nogenlunde tilgængeligt sprog, men den er utroligt kedelig og hyppigt præget af klichéer. Disse klichéer er ikke blot irriterende for læseren, de er i reglen symptomer på indholdsmæssige svagheder. Ofte fungerer de som besværgelser, der skal fastslå sammenhænge, der i virkeligheden er ret så diskutabile. En udbredt kliché er f.eks. følgende: »Ligesom Marx og Engels ser Lenin . . . « (s. 225), »Lenin videreudvikler Marx' og Engels' forestillinger . . . « (s. 229), »I lighed med Marx og Engels henregner Lenin« (s. 237), »Lenin ser i lighed med Marx og Engels« (s. 237). En endnu morsommere udgave af klichéen er følgende: »Som rekonstrueret sammenhængende kulturkonception udgør den [nemlig Lenins kulturkonception] et afgørende udgangspunkt for alle forsøg på at udvikle en sammenhængende, systematisk og stringent kulturteori på Marx', Engels' og Lenins materialisme«. (s. 62). Det skal nok passe: kendskab til Lenin er en forudsætning for at udvikle noget på grundlag af Lenin! Og iøvrigt er klassikerne én grød!

Klassikerne er virkelig én grød i denne bog. Nu fremhævede jeg før at den undgik de værste former for atomisme, men de næstværste former sidder den i til halsen. Marx', Engels' og Lenins skrifter, der er højst forskelligartede i indhold, genre, tid og anledning beskrives som ét stort værk, et »Gesamtwerk«, et statisk system af enkeltelementer, hævet over tid, forandring og historie. I afsnittet om Lenin modificeres denne tendens lidt ved forsøget på en fremstilling af 4 af hans hovedværker. Kun lidt. I afsnittet om Marx og Engels er tendensen drevet helt ud i det barokke. I følge forfatterne sker der ingensomhelst væsentlig udvikling i Marx' erkendelser gennem et langt livs videnskabeligt arbejde og politisk engagement. Der er ikke så meget som nuanceforskelle mellem Marx' og Engels' synspunkter. Og Engels' mest filosofisk spekulative vrøvl, f.eks. om arbejds rolle ved abens udvikling til menneske, placeres på erkendelsesmæs-

sigt niveau med kritikken af den politiske økonomi. Endelig repræsenterer Lenin en totalt ubrudt, *logisk* videreførelse af dobbeltdyret Marx'/Engels' teorier. Tilsammen danner de en monolitisk blok, en marmorblok.

Trods dybe meningsforskelle er *alle* betydelige strømninger indenfor den moderne marxisme, det være sig i Tyskland, Frankrig, England eller Italien stort set enige om: der sker betydelige, ja radikale ændringer i Marx' anskuelser i løbet af hans forfatterskab, Marx' og Engels' synspunkter er langt fra altid identiske, Lenins synspunkter er på flere punkter ikke nogen videreudvikling, men simpelthen afgørende forskellige fra både Engels' og især Marx' synspunkter - og der er indre modsætninger i Lenins opfattelser, som *kun* kan forklares *historisk*. Kun i østmarxistisk tradition betragtes disse væsentlige forskelle som ikke-eksisterende. *Lenin og kulturen* må siges at være solidt plantet i en østmarxistisk, Lenin-filosofisk tradition.

At det overhovedet kan lade sig gøre at beskrive Marx, Engels og Lenin som en monolitisk blok hænger sammen med bogens bevidst *ahistoriske* karakter. Forfatterskaberne ses ikke i deres udvikling. De enkelte værker ses ikke i deres konkrete, komplicerede vekselvirkning med den historiske situation, som de er skrevet ind i. En ahistorisk analyse kan aldrig blive hvad jeg vil kalde en *marxistisk* analyse. Derimod kan den bekvemt harmonisere de *slående* modsætninger i Lenins anskuelser, som enhver kritisk vurdering må få frem, og som overhovedet gør det værd at beskæftige sig med ham: modsætningen mellem den revolutionære, visionære kommunist, der f.eks. i *Staten og revolutionen* oprullede billedet af producenternes direkte, revolutionært demokratiske ledelse af produktionen og samfundslivet iøvrigt - og den pragmatiske magtpolitiker, der forbød andre socialistiske strømninger, afskaffede fraktionsfriheden i partiet, dekreterede enkeltmandsledelse af fabrikkerne, kastrerede arbejdernes selvstændige, ikke-partimæssige organisationer og krævede det undertrykkende kapitalistiske management-system, taylorismen, indført i den sovjetiske industri; modsætningen mellem den Lenin, der i *Hvad må der gøres?* hævdede, at arbejderklassen aldrig »af sig selv« kunne nå frem til en socialistisk bevidsthed (den måtte tilføres udefra af borgerlige intellektuelle) - og så den Lenin der i *Kritiske bemærkninger om det nationale spørgsmål* hævdede, at der i ethvert kapitalistisk samfund spontant udviklede sig »elementer af en demokratisk og socialistisk kultur« og som i revolutionssituationer hyldede masserne revolutionære spontaneitet.

Lenin og kulturen giver på trods af sin detaljekritik af de groveste udskejelser i Sovjetforskningen et harmoniseret og retoucheret Lenin-billede. Da bogen er ahistorisk lagt an kan forfatterne også undgå at komme ind på *hvorfor*, med hvilke formål den sovjetiske sekundærlitteratur rummer så mange fordrejelser og forskønnelser.

I forhold til den ikke-sovjetiske Lenin-forskning gør forfatterne sig opgaven let ved at undgå bidrag af mere kritisk, nuanceret og historisk orientering. Således figurerer Gunhild Aggers afhandling: *Lenin, revolutionen og Tolstoj, Poetik*, nr. 21, 1974, ikke i litteraturlisten, endsige som genstand for behandling. I lighed med *Lenin og kulturen* bygger denne afhandling på kendskab til Lenin

på originalsproget og omfattende orientering i den sovjetiske forskning. Derimod er den historisk orienteret og kritisk overfor den aktuelle sovjetiske virkelighed - så »forglemmelsen« er formålstjenlig nok.

Som det allerede skulle være fremgået er *Lenin og kulturen* apologetisk, ukritisk overfor Lenin. I afsnittet om Lenins *Tolstojartikler* skriver forfatterne f.eks. at Lenin »påviser«, at Tolstoj er den revolutionære bondebevægelses ideolog. En problematisering af denne »påvisning« er utænkelig for forfatterne, men i Gunhild Aggers ovennævnte afhandling argumenteres der faktisk for at tingene forholder sig langt mere kompliceret end det fremgår hos Lenin. Tilsvarende giver forfatterne i afsnittet om konflikten mellem Lenin og Proletkult (på trods af forsikringer om det modsatte) et fortegnet billede af både den ene og den anden parts bevæggrunde og synspunkter.

Endelig er der den af bogen stærkt understregede tese, at Lenin skulle have udviklet et indirekte sammenhængende program for en »socialistisk kulturrevolution«. Forfatterne indrømmer selv at Lenin kun brugte ordet »kulturrevolution« et par gange umiddelbart før sin død, at han *aldrig* brugte begrebet »socialistisk kulturrevolution«. Den Lenin der undlod at kalde den sovjetiske kulturrevolution for »socialistisk« gjorde det sikkert ud fra en lidt større respekt for hvad *socialisme* er, end de to forfattere (i overensstemmelse med den senere sovjetforskning) er i besiddelse af.

I forfatternes rekonstruktion ser programmet således ud: 1) likvidering af alfabetismen, 2) opbygningen af et kvalitativt nyt statsapparat, 3) revolutionering af forholdet mellem land og by, forbund mellem bønder og arbejdere, 4) udvikling og revolutionering af de førhen undertrykte nationaliteters og nationers kultur og af arbejderklassens internationale kultur, 5) udvikling af en socialistisk arbejdsorganisation, arbejdsdisciplin og arbejdskultur, 6) kvindernes emancipation, 7) udvikling af en kommunistisk moral, 8) revolutionering af uddannelserne, polyteknisk undervisning, 9) adskillelse af kirke og stat, kirke og skole, antireligiøs propaganda, 10) kritisk tilegnelse af den borgerlige kultur, subsidiært udnyttelse af borgerlige specialister under arbejderklassens kontrol, 11) samarbejde mellem kommunister, konsekvente materialister og moderne naturvidenskabsmænd med henblik på en videreudvikling af den materialistiske filosofi, 12) udvikling af en folkeintelligens bestående af specialister fra arbejderne og bondemassernes rækker, 13) udvikling af en kvalitativ ny kunst og litteratur og af et kvalitativt nyt forhold mellem masserne og kunsten, 14) udvikling af en socialistisk presse, 15) etablering af biblioteker, klubber og kulturhuse for masserne.

Mange af disse overskrifter er særdeles hårdtpumpede i forhold til de bagvedliggende formuleringer hos Lenin, der ofte er særdeles magre, i nogle tilfælde direkte bornerte (f.eks. omkring kvindernes emancipation), i andre tilfælde enormt selvmodsigende, næsten selvophævende (f.eks. omkring den socialistiske arbejdsdisciplin og -kultur, der er svære at skelne fra de tilsvarende kapitalistiske fænomener). Som et kuriosum kan nævnes, at forfatterne også regner Lenins opfordring til de russiske arbejdere om at udvikle en storrussisk nationalstolthed med til det »socialistiske« program. De forskellige krav er fremsat i

meget forskellige historiske sammenhænge; de ligger derfor ikke på samme niveau og de karakteriseres af indbyrdes modsætninger, der har deres baggrund i den sovjetiske virkeligheds (også for Lenin) overmægtige og ubetvingelige problemer.

Sammenfattende må det siges, at langt de fleste punkter i det omfattende »kulturrevolutionære« program, som bogen rekonstruerer, er rent borgerlige krav, forsøg på at modernisere det halvfeudale, halvasiatiske og småborgerlige Rusland efter en vestlig, verdslig, kapitalistisk model. De øvrige krav er almene teser om kommunismen, overtaget fra Marx. Og hvad var realiteterne bag? På baggrund af Ruslands ekstreme tilbagestående, på baggrund af den talmæssigt lille arbejderklasse, på baggrund af revolutionens isolation og på baggrund af den fortvivlede situation med interventioner og borgerkrige tog *arbejderklassens diktatur* mere og mere form af *partiets diktatur* over arbejderklassen, bønderne og de intellektuelle. På denne baggrund blev den såkaldte kulturrevolution i 20'erne aldrig (efter kastningen af Proletkult) en bevægelse, der aktivt inddrog arbejdere og bønderne i en kamp for at *ændre* kulturen, men en bevægelse hvis hovedformål var et *udbrede* den kultur og viden, som borgerskab, embedsmænd og godsejere indtil revolutionen havde haft monopol på, *blandt* arbejdere og bønder.

De kim til en radikal ændring af de kulturelle skel, der ikke mindst lå i forsøgene på omorganisering af uddannelsessystemet, blev undergravet af de uddannedes senere funktion i samfundet, hvor behovet for specialister kom til at overskygge nødvendigheden af at nedbryde arbejdsdelingen, omorganisere forholdet mellem arbejde og fritid o.s.v. (jvf. Gunhild Agger: *Litteratur- og kulturpolitik i Sovjetunionen fra 1917-34*, i M. Giersing og R. Pittelkow (red.): *Litteraturkritik*, Borgen 1979).

Den pragmatiske formynder og opdrager Lenin var indforstået; den revolutionære kommunist af samme navn var ikke tilfreds og tog sine forbehold. Men i *Lenin og kulturen* ånder alt harmoni.

Bogens fortolkning af og tilslutning til Lenins tese om, at den proletariske kunst og kultur må være »den lovmæssige videreudvikling« af fortidens kulturskatte, kommer også til udtryk på dens forside, der afbilder en marmorbuste af Lenin. Leninportrætter er en genre i sovjetkunsten som nature morte, modeltegning, landskabsmaleri. I disse kæmpemæssige, pseudonaturalistiske oliemalerier og i disse marmorbuster, der jo havde en kunstnerisk storhedsperiode i den romerske kejsertid, har den *lovmæssige* videreudvikling, den *kritiske* tilegnelse af fortiden, den *socialistiske* kulturrevolution - med bogens tilslutning - skabt nogle af sine skønneste momenter. Lenin som marmorbuste, det er bogens første og sidste ord.